

ERIKA LALÍKOVÁ

ŠTÚROVA REFLEXIA MASARYKA (Masaryk – „najväčší medzník našich dejín“)*

„Sila Masarykova byla a jest právě v universalnosti. Postřehoval vždycy nesčetné množství svazků, které pojí minulost s přítomností, které váží umění s vědou a vědu s literaturou a literaturu s mravností a filosofií, pozorování s tvorbou, jednotlivce s obcí a hromadou, život s náboženstvím, časnost s věčností – postřehoval jich více než jiní a uvažoval tyto svazky také úže než jiní,“¹ konstatoval František Xaver Šalda. Myšlienky profesora Masaryka priťahovali a priťahujú pozornosť mnohých slovenských mysliteľov, počnúc jeho generačnými súpútnikmi až po súčasných autorov. Je možné vymedziť viacero línií záujmu slovenských autorov o túto kľúčovú osobnosť našich dejín vzhľadom na obsiahle spektrum problémov, ktoré vo svojej tvorbe riešil. Záujem o Masaryka zaznamenávame v prácach filozofov, historikov, sociológov, literárnych autorov, teológov, politológov, estetikov, archivárov a mnohých ďalších špecialistov. Isteže, úroveň reflexií je značne difúzna. Môže sa jednať (a je možné povedať, že sa jedná približne o kvantitatívne vyvážený pomer) o *cielené selektívne reflexie*, *systematické reflexie* a aj *kritické reflexie* (nie vždy však práve v tomto prípade objektívne koncipované, ako to ukážem v krátkosti v ďalšom texte).

Na Masaryka v slovenskom prostredí reagovali autori v niekoľkých po sebe idúcich vlnách:

1. **Predstavitelia najstaršej generácie, medzi ktorých radíme predovšetkým študentov študujúcich v pražskom prostredí, ktorí reagovali na názory T. G. Masaryka bezprostredne v čase vzniku jeho prác. Išlo o popularizáciu a cielenú reflexiu jeho názorov, o sprostredkovanie a priblíženie jeho tvorby napr. na stránkach časopisu *Hlas* (neskôr**

* Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. V-1/0536/12.

¹ F. X. Šalda, Masaryk jako tvůrce kulturní, in *Kritické projevy* 10 (1917–1918), Praha: Československý spisovatel 1957, s. 458.

Prúdov). K najaktívnejším reprezentantom tohto obdobia patrili napr. Vavro Šrobár, Pavol Blaho a Milan Hodža. Do tejto skupiny radíme nielen priaznivcov Masaryka, ale aj jeho kritikov a oponentov, ako boli napr. Svetozár Hurban Vajanský či František Jehlička, pričom však môžeme bez zaváhania konštatovať, že ich výhrady neboli riadne argumentačne podložené.

2. Masarykovci druhej generácie (Svätopluk Štúr, Anton Štefánek, Štefan Janšák a ďalší) sa aktivizovali predovšetkým na stránkach časopisu *Prúdy*. Ich štúdie však nájdeme aj vo *Filosofickom zborníku UK*, v rámci *Extenzií UK*, ako aj v *Ročníkoch UK*, v časopise *DAV* a samozrejme aj v monografiách, ktoré postupne daní autori koncipovali. Do tejto skupiny radíme aj českých pedagógov pôsobiacich v medzivojnovom období na Filozofickej fakulte UK v Bratislave (Josef Král, Josef Tvrдый, Bohuš Tomsa, Albert Pražák ad.), ktorí ako pedagogické a vedecké autority prezentovali a popularizovali Masarykove názory (čo sa odrazilo v prácach ich študentov, prvých profesionálnych filozofov, sociológov a historikov na Slovensku, ako napr. Petra Vajcika a Jána Lacka).
3. Tretiu skupinu tvoria tzv. povojnové ohliadnutia za tvorbou T. G. Masaryka. Vzhľadom na dané obdobie boli značne divergentné a rozporuplné, najmä čo sa týkalo schopnosti objektívne posúdiť a či dokonca prijať a akceptovať názory prvého československého prezidenta, často negativisticky a tendenčne koncipované. Sporadicky sa objavili pokusy o objektívne prehodnotenie Masarykovho prínosu (predovšetkým opäť v tvorbe Svätopluka Štúra; odozvy nachádzame aj u Jána Bodnára, Eleny Városovej či Teodora Münza).
4. Je možné konštatovať, že až po roku 1989 nachádzame v tvorbe slovenských filozofov (aj keď viac-menej sporadicky) snahu o reálne a objektívne prehodnotenie prínosu T. G. Masaryka do filozofického (ale aj politického a spoločenského) myslenia. Okrem spomínaných autorov (okrem S. Štúra) reflektovali Masarykovu tvorbu (čiastočne už aj v predchádzajúcom období) predovšetkým Vladimír Bakoš, Janka Balážová a Tibor Pichler. V súčasnosti sa môžeme stretnúť aj s okrajovou cielenou reflexiou Masaryka a jeho názorov príslušníkmi najmladších filozofických generácií.

Masarykova realistická a humanistická životná koncepcia vytvorila jeden z nosných pilierov idey „správnej výstavby života“, ktorú prezentoval prvý profesor systematickej filozofie na FiF UK v Bratislave Svätopluk Štúr (1901–1981). Masaryk sa podľa neho „vyrovnáva s domácimi rovnako ako s európskymi problémami svojej doby tak všestranne, ako málokto z európskych mysliteľov, a z rozhodujúceho zápasu týchto najrôznejších síl

prináša nám národnú slobodu, ktorú láskavo a osvietene vedie k tvorivej práci“.² Pre Štúra bol Masaryk „oporou“, „pochodňou“, „vodítkom“ i syntézou posledných storočí. Masarykovská epocha podľa Štúra „bola tvori-ovou syntézou nášho doterajšieho³ vývinu a svojou teoretickou i praktickou všestrannosťou nepochybne tiež kladným prínosom k tvorivej spolupráci európskych národov“.⁴

Vplyv Masaryka na tvorbu Svätopluka Štúra zaznamenávame v podstate vo všetkých textoch, ktoré napísal – od prvých ohlasov v esejach uverejnených v časopise *Prúdy*, ako napr.: *Národnosť ako problém* (*Prúdy* IV, 1930), *Slovensko hľadájuce* (*Prúdy* XIX, 1935), no predovšetkým v nekrológu *T. G. Masaryk odchádza* (*Prúdy* XXI, 1937). Podstatným textom pre vytvorenie si obrazu o tom, ako prezentoval Štúr Masaryka, bol jeho habilitačný spis *Problém transcendentna v súčasnej filozofii* z roku 1938, kde (Štúr) vyjadril presvedčenie, že práve Masaryk bol osobnosťou, ktorá formulovala (resp. spoluformovala) zásadne základy našej (národnej) filozofie. Štúr vyjadril túžbu a zároveň aj presvedčenie, že Masarykovu koncepciu môžeme zmysluplne dopĺňať a prehlbovať. Prioritou však ostáva potreba realizovať ju, tvrdil Štúr. Obsiahlejšie a aj systematickejšie sa s reflexiou Masarykových názorov stretáme v jeho kľúčových prácach, ktoré koncipoval tesne pred a počas druhej svetovej vojny (uverejnených až po jej skončení): *Rozprava o živote* (1946) a *Zmysel slovenského obrodzenia* (1948). V povojnovom období reflektoval Štúr Masaryka predovšetkým v práci *Marxisticko-leninská vôľa k moci* (vyšla po smrti Štúra až v roku 1991), ako aj v rukopise *Hovory s mládežou* (1955). Masarykove impulzy sú citeľné aj v knihe *Zápasy a scestia moderného človeka* (1998), ako aj v štúdiách uverejnených v časopise *Filozofia* v rokoch 1968–1970.

Štúr opätovne vyjadroval presvedčenie, že po náročnom období posledných storočí moderný človek priamo túžil po novej, duchovnejšej harmónii, po „obsažnej klasičnosti“, po syntéze, ktorá sa však rodí veľmi pomaly. Je ťažké (z rôznych, ako objektívnych tak aj subjektívnych dôvodov) ju dosiahnuť, čomu, žiaľ, nasvedčujú aj pohnuté životné osudy samotného Štúra. Pedagóg a vedca, ktorý bol v podstate trikrát počas svojho života nútený opustiť akademickú pôdu napriek tomu, že bol možno viac ako ktokoľvek iný priamo predurčený k vedecko-pedagogickým aktivitám. Štúr koncipoval svoje názory na podklade rôznorodého myšlienkového spektra takých osobností, ako boli J. G. Herder, I. Kant, G. W. F. Hegel, pričom spomenul a čiastočne aj reflektoval aj staršie osobnosti či už z obdobia an-

2 Svätopluk Štúr, *Rozprava o živote*, Bratislava: Spisy FF SU 1946, s. 46.

3 Daný text písal Štúr počas II. svetovej vojny.

4 S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 46.

tiky, osvietenstva alebo romantizmu. Prevažovali nemeckí autori, blízko mal k novokantovstvu. Opakovane sa vracal k E. Husserlovi, H. Bergsonovi, F. Nietzschemu. Výrazne ho – okrem Masaryka – inšpirovali J. Tvrďý, J. Král, J. L. Fischer, J. Mukařovský, F. X. Šalda, ako aj A. Carrel či C. Weinschenk. Najvýznamnejšiu stopu v jeho tvorbe zanechal Benedetto Croce, ktorého považoval za najväčšieho systematika. V Croceho systéme našiel projekt výstavby poznania skutočnosti. Pomocou jeho koncepcie nachádzal „jednotu ducha, v skladobnosti ktorej by všetky ľudské možnosti našli svoju funkciu v najčistejšej rýdzosti a opäť celkovej spojitosti“.⁵ Noeticky a logicky funkčne usporiadaný model teoretickej a praktickej aktivity komplexného rozumu bol nesporne vodiacou linkou, ktorá sa vinula tvorbou slovenského autora.

Dovolím si urobiť krátku odbočku pre ilustráciu potreby správneho postihnutia textov Masaryka, ktoré pre Štúra boli kľúčovými a doslova určujúcimi, no pre iných autorov predstavovali skôr problém a či hrozbu. Milan Machovec v práci *Filosofie tváří v tvář zániku* konštatoval: „... jakákoliv četba filosofických spisů minulosti, je-li pojata správně, je vždy úchvatným a životodárným, ale i znepokojivým a varovným dialogem moudrých lidí minulosti s těmi, kdo poctivě hledají své lidství a záchranu lidského rodu dnes.“⁶ Zdôrazňujem podmienku: „je-li pojata správně“! Je veľmi ľahké pomýliť sa v interpretácii, nesprávne argumentovať. Práve texty, ktoré sú na prvý pohľad jasné a zrozumiteľné, a to neodškriepiteľne texty Masaryka sú, zvädzajú čitateľa k „prostoduchým súhrnom“, ako to podľa môjho názoru veľmi správne postihol Erazim Kohák. V práci *Domov a dálava* konštatuje známu skutočnosť: tak Masaryk, ako aj Rádl a ďalší českí pozitivisti písali „pro inteligentní laické čtenáře. V jejich případě problémem může být jasnost spíš než tajuplnost“.⁷ Príkladov pre nesprávne uchopenie a interpretovanie Masarykových názorov v našom prostredí by sme našli nemálo, spomeňme len niektoré z nich. Teológ František Jehlička (1879–1939), „nočná mora slovenského politického života“ (Maroš Hertel), svojimi štvavými článkami chcel, ako to sám napísal „poukázať na falošnosť a škodlivosť podniku epigónov Masaryka“, ktoré nás, údajne, mali presvedčiť o žalostnom úpadku novovekej filozofie. „Vinou“ Masaryka, na základe „modernej filozofie“ je možné podľa Jehličku vysloviť „iba mravouku rafinovaného zvierat'a, mravouku, akú u samotných zakla-

⁵ S. Štúr, *Boj o novú skutočnosť*, Prúdy XVIII, 1934, č. 7, s. 399.

⁶ Milan Machovec, *Filosofie tváří v tvář zániku*, Praha: Nakladatelství „Zvláštní vydání...“ 1998, s. 467.

⁷ Erazim Kohák, *Domov a dálava. Kulturní totožnost a obecné lidství v českém myšlení*, Praha: Filosofía 2010, s. 156.

dateľov realistickej filosofie našej nachodíme“.⁸ Podľa Svetozára Hurbana Vajanského (1847–1916) „masarykovčina potlačila vedomie národnej cti, oduševnenie pre svoj jazyk, ľudové povesti, vlasť“, definitívne „zahubila v svojich prívržencoch lásku k Slovanstvu, kmeňové bratstvo, uvedomenie národnej a kultúrnej spolupatričnosti. Zahubila aj národný cit, česť a osobnú čistotu, takže väčšina študentov uviazla v špine cynizmu, materializmu, v rozvrate“.⁹ Podľa Vajanského Masarykovo učenie je blúznenie, epidémia, choroba. Oslabuje povedomie Slovanstva a aj našu náklonnosť k Rusku.

Ešte jeden príklad. Po II. svetovej vojne Ján Uher konštatoval, že masarykovský realizmus, aj so všetkými, často najkrajnejšími realistickými a pozitivistickými „odtienkami jeho jednotlivých predstaviteľov a stúpencom, patrí do tábora idealistickej filozofie. Pojem realizmu mal aj tu dávať výraz čomusi, čo nie je ani materializmom, ani idealizmom“.¹⁰ Tieto krátke ukážky nasvedčujú, že ich autori sa znížili k veľmi nedokonalnej interpretácii, bez akejkolvek zmysluplnej argumentácie. Povedala by som, že tu vidíme ukážku až úmyselnej manipulácie s povedomím čitateľa na „troch frontoch“ (teologickom, literárnom a filozofickom).

Vráťme sa však späť k Štúrovi. Masaryka považoval za filozofa „všestrannej sily duševnej a činorodej“. Inklinoval nesporne k jeho špecifickej verzii realizmu, ktorý „bral zřetel na všechny vědou ověřené složky života“, čo pre neho osobne znamenalo „na základech dosavadní pokrokové tradice pevný střed, odkud by se mohla nestranně obzírati, demonstrovati a hájiti nutná vyšší harmonie, jednota a hierarchie života“ a práve z tejto pozície by sa mohlo „nejúčinněji bojovati proti všem jednostranným, nebezpečným a osudným výkyvům a scestím“,¹¹ prízvukoval (a ako je jasne viditeľné aj si prispôbil svojim potrebám) v doposiaľ neuverejnenom rukopise Štúr. Zdôraznil, že, žiaľ, nie je v našich silách dostatočne oceniť, že Masaryk už ako mladý filozof „samostatne a kriticky zhodnotil noetické, logické, sociologické, náboženské a mravné základy života a dovtedajšieho myslenia“.¹² Bol to, podľa jeho názoru, jednoznačne nevyhnutný predpoklad k tomu, aby mohol dospieť „k svojmu kritickému realizmu, to znamená k novej kritickému koncepcii životnej, ktorá nevidela svoju úlohu v ďalšej atomizácii, rozpojovaní jednotlivých složíek a v ich mechanizácii, ale naopak v kon-

⁸ Margin (František Jehlička), *Novoveká filozofia a Slováci*, Turčiansky Sv. Martin 1903, s. 13.

⁹ Svetozár Hurban Vajanský, *Listy z Uhorska*, Martin: Matica slovenská 1977, s. 56.

¹⁰ Ján Uher, *Filozofia v boji o dnešok. Problémy rozvoja filozofie na Slovensku po roku 1945*, Bratislava: V SAV 1961, s. 112.

¹¹ S. Štúr, *Hovory s mládeží*, Rukopis z roku 1955, s. 18.

¹² S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 149.

centracii, v novom, lepšom vyrovnávaní všetkých životných síl a hodnôt a v ich spájaní v hlbšiu a všestrannejšiu novú životnú a reálnu jednotu“.¹³

Profesor Štúr si uvedomoval, že Masaryk nevytvoril ucelený filozofický systém. Napriek tomu vyjadroval presvedčenie, že bol filozofom „v rýdzom a vznešenom zmysle slova“, ktorý „svet nielen vykladal, ale ho aj menil“. Argumentačne podchytil tvrdenie, že Masaryk je doslova „inkarnáciou filozofie“. Považoval ho za pravého filozofa v tom význame, aký tomuto pojmu pripisovali antickí filozofi. Jan Zouhar na margo Masaryka konštatuje: „byl spíše sokratovským typem myslitele, jehož otázky jsou často důležitější než soubor odpovědí.“¹⁴ Som presvedčená, že Štúr by sa s týmto prirovnáním bezpochyby stotožnil. Štúr bol filozofom, ktorého bytostne zamestnávala otázka štruktúry skutočnosti. Aj z tohto dôvodu pre neho musel byť Masaryk vhodným vzorom a či skôr fiktívnym partnerom pre diskusiu. Postupoval spôsobom, aký podľa neho uprednostnil aj Masaryk: „nežli zasiahol do skutočnosti, objasnil si a položil pevné základy noetické a logické“,¹⁵ ktoré predstavovali základ pre dielo s trvalými hodnotami. Štúr neúprosne odmietal (akiste aj pod vplyvom názorov a koncepcií svojich pedagógov a vzorov) nerovnovážne stavy „v myšlienkovom pôdoryse“, tzv. poruchy a scestia, ktoré spôsobovali deformácie „celkovej výstavby života“. Veľký priestor venoval interpretácii problému častí a celku.¹⁶ Vyjadril presvedčenie, že k zásadným poruchám vo vývoji spoločnosti sme dospeli preto, lebo sa nesprávne rozvíjala celková životná štruktúra, ktorej chýbali harmonickosť a tvorivosť. Podľa Štúra „časť sa postavila na miesto celku“ a to prispelo k rozkolísaniu, výkyvu a k poruchám, ktoré otriasli pozvoľna sa vyvíjajúcim „európskym a svetovým životom“, konštatoval v *Zápasoch a scestiach moderného človeka*.

Pre Štúra bolo prioritou vysvetlenie podstaty jednotlivých „porúch a scestí“, pričom vyšiel z analýzy jednotlivých smerov a prúdov, ako aj názorov významných osobností 18. a 19. storočia. Vyjadril presvedčenie, že z „celkovej všestrannej reakcie“ proti prírodovedeckému materializmu sa zrodil moderný iracionalizmus, živený z intuicionizmu a z materialisticky poňatého biologizmu. Celé dané obdobie bolo podľa Štúra nesené

¹³ *Tamtiež*, s. 149.

¹⁴ Jan Zouhar, *Dějiny českého filozofického myšlení do roku 1968*, Brno: Academicus 2008, s. 84.

¹⁵ S. Štúr, *T. G. Masaryk odchádza*, Průdy XXI, 1937, č. 7, s. 419.

¹⁶ Štúr písal: „... časti a celok samé osebe nikde v skutočnosti reálne nejestvujú, sú to len naše výpomocné formalky, a dospejeme k nim len tak, keď rozštípieme celistvú skutočnosť na dva abstraktné, umelé a neživotné momenty; až ich korelatívna, najdôležitejšia symbióza a vzájomný umocňujúci vzťah vytvárajú životnú skutočnosť.“ S. Štúr, *Zápas y scestia moderného človeka*, Bratislava: Veda 1998, s. 53.

dvomi nepriateľsky naladenými myšlienkami, ktoré vyplývali z pojmového protikladu imanencie a transcencie. Tento protiklad a jeho dôsledky sa v problematickom medzivojnovom období pod narastajúcou hrozbou nového svetového konfliktu vyhrotili do osudového zápasu racionalizmu a iracionalizmu.

Masaryk podľa Štúra vystihol, že prevládajúci a populárny naturalizmus (a to už v období, keď Masaryk študoval) nie je a nikdy nebude správnym východiskom. Svojim mravným dualizmom viedol, ako to konštatoval slovenský autor, k rozpolteniu človeka, ku skepse a mravnému indiferentizmu. Práve to bol podľa neho hlavný dôvod, prečo sa Masaryk priklonil k téme samovražednosti. Štúr vyzdvihol, že Masaryk veľmi správne bral pri tomto fenoméne do úvahy nielen prírodné a konštitučné podmienky, ale neopomenul reflektovať aj okolnosti „spoločenské, sociálne a názorové“, ktoré spoluformujú politické pomery. Podľa jeho názoru práve ony sú zároveň aj hlavnou príčinou javu, ktorý nastal – nárastu samovražednosti ako sprievodného javu istého vývojového štádia spoločnosti. Štúr ocenil, že Masaryk „vedel siahnuť na jeden z najpálčivejších filozofických problémov, na pomer citu, viery a rozumu“. ¹⁷ Bol presvedčený, že profesor Masaryk v rámci svojho prístupu k dejinám filozofie uprednostňoval syntézu, ktorá by urobila „zadosť rozumu a citu“. To je dôvod, prečo si všimol Platóna a aj Aristotela, Pascala aj Huma, Comta aj Milla.

Naše poznanie, tvrdil Štúr, sa rozprestiera od konkrétneho postihovania k abstraktnému mysleniu. Práve v tomto momente podľa neho Masaryk dokázal nájsť „vnútornú noetickú harmóniu“, ktorá by mohla vyhovieť „citovým aj rozumovým funkciám poznávacím“. Masarykovu koncepciu doslova „preplieta“ názormi Croceho. Podľa týchto autorov rozlišuje teoretické poznávanie, odohrávajúce sa medzi predstavou a pojmom, medzi konkrétnym a univerzálnym a praktické vytváranie. V *Rozprave o živote* Štúr písal: „Vedľa teoretického poznania skladá sa ľudský život i z nie menej dôležitej oblasti praktickej tvorby, vedeckej a vytváranej vôľou. [...] Teoretickou formou veci spoznáваме, praktickou aktivitou snažíme sa ich meniť.“ ¹⁸ Praktickému aktu predchádza akt teoretický. Ekonómia, ktorá je prvým stupňom praktickej formy, je predpokladom etiky.

„Etika neboli praktická filozofie hlavně návodom být má, jak spravit sobě život z jednotného stanoviska, pro nás arci filozofického“ – tvrdil Masaryk vo svojich univerzitných prednáškach na konci predminulého storočia. „Život náš arciť nejdražší nám je, mnohem více nad něj nemáme, a z toho tedy jde, že úloha praktické filozofie i ze stránky teoretické hlavně

¹⁷ S. Štúr, *T. G. Masaryk odchádza...*, s. 420.

¹⁸ S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 42.

pak praktické je veľmi závažná...“¹⁹ Štúr nesporne aplikoval do svojej koncepcie Masarykove a aj Croceho názory na etiku. Etika pre neho predstavuje najvyšší stupeň duchovnej hierarchie, zároveň je najvyšším duchovným princípom. Etika nepozná žiadne hranice, ani individuálne, dobové, štátne, zemepisné či nacionálne – konštatoval Štúr. Smerovanie od individuálneho k všeobecnému, od konkrétneho k univerzálnemu by malo byť typickou črtou a aj „rozpätím“ nášho života. Štúr považoval za najvlastnejší znak európskej kultúry univerzalizmus. Bol skalopevne presvedčený, že práve vďaka Masarykovi je náš život „v celom národe mravne obrodný“, čo nás doslova posilňovalo v hraničných vojnových situáciách! Je potrebné poznamenať, že Svätopluk Štúr skutočne patril k pomerne malému počtu autorov na Slovensku, ktorí v medzivojnovom období varovali pred nebezpečenstvom vzniku novej svetovej kataklizmy! Venoval veľké úsilie zobrazeniu fenoménu nárastu nemeckej vôle k moci. Prehodnocoval nemeckú filozofiu, konkrétnych autorov predovšetkým od čias romantizmu. Poukazoval na jej ďalekosiahly podiel na krvavých udalostiach minulého storočia, ako aj na to, „že ideológia nacizmu bola len slabým odvarom toho, čo naturalistický smer nemeckej filozofie vyslovil oveľa vyhrotenejšie dávno pred ňou“.²⁰

Štúr sa domnieval, že v prvej polovici 20. storočia v česko-slovenskom prostredí práve Masaryk mal najväčší mravný vplyv a to svojim „jedinečným a všestranným príkladom osobným, svojimi úvahami a hlbokými životnými podnetmi a prevratmi“,²¹ nakoľko „sústavnejšieho diela“ o etike nikdy nenapísal. Slovenský filozof samozrejme vedel, že pre Masaryka etika nemôže byť oddelená od základov náboženských. Rétorikou jemu vlastnou zdôraznil Masarykov názor, že náboženstvo má byť základom mravnosti. Medzi náboženstvom a mravnosťou je vecný rozdiel, tvrdil v *Ideáloch humanitních* Masaryk. „Mravnost není náboženstvím a náboženství není mravností. [...] Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližním. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k bohu.“²² Masaryk bol na rozdiel od Štúra presvedčený, že náboženstvo má širší okruh ako mravnosť. V náboženstve je mravnosť už obsiahnutá. Štúr tieto Masarykove názory vysvetľoval jeho silným náboženským založením a cítením. Práve z tohto dôvodu, domnieval sa Štúr, český filozof postuloval ideu náboženskú ako vedúci motív našich dejín a zároveň aj ako „najbezpečnejší základ našej modernej humanity“.²³

¹⁹ T. G. Masaryk, *Univerzitní přednášky I. Praktická filozofie*, Praha: ÚTGM 2012, s. 11.

²⁰ S. Štúr, *Nemecká völa k moci*, Bratislava: Obzor 1967, s. 7.

²¹ S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 121.

²² T. G. Masaryk, *Ideály humanitní*, Praha: Čin 1946, s. 54.

²³ S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 122.

Štúr konštatoval, že Masaryk sa jednoznačne rozišiel s mýtom a starým náboženstvom, neuznával zjavenie, zázraky a ani dogmatickú a mytologickú štruktúru náboženstva. Náboženstvo nesmie stáť proti vede a filozofii! Náboženstvo moderného človeka musí podľa Štúra „spočívať na pravde vedeckej“. Domnieval sa, že práve Masaryk prekonal náboženstvo filozofiou, nikdy však citové väzby s ním nespretfhal, ako to jednoznačne o niekoľko desaťročí neskôr konštatuje aj Erazim Kohák. Bol Masaryk človekom veriacim? – pýta sa súčasný popredný český filozof a odpovedá: „Nepochybne považoval zbožnosť za nepostradatelnou složku lidství. [...] žil se stálým vědomím boží přítomnosti, božího vedení a povolání. V osobním životě i ve veřejných vystoupeních prokázal, že jeho víra byla hluboce osobní, v podstatě život sub specie aeternitatis, život před tváří boží. Právě boží přítomnost, a ne teologická nauka je zdrojem a smyslem jeho pojetí Prozřetelnosti.“²⁴ Masarykolog Jaroslav Opat tvrdí, že Masaryk náboženstvo hľadal a nachádzal v nekonečných realitách pozemského života človeka. Problémy náboženstva študoval od univerzitných rokov a sprevádzali ho doslova počas jeho života. Opat konštatuje: „Masaryk sám byl nábožensky věřící, řekl to o sobě nejednou. Oporou ve víře mu byla jednak bible – pokud ovšem její obsah neodporoval poznatkům vědy – jednak život pozemského Ježíše a konečně vlastní víra v hodnoty, jež si sám spojoval s vědou a ideály humanitní.“²⁵

Štúr sa pri Masarykových úvahách o náboženstve zamýšľal nad jeho názormi priamo s dojemnou starostlivosťou. Zamýšľajúc sa nad pasážou: „Boj vedeš – ale pánem toho nejsi, a bez pána, to přece vidíš, to nejde; bojuješ – ale právě tím bojem uznáváš toho pána [...] Bohem nejsi. Kdo tedy, kdo je tu pánem?“ – vyjadril presvedčenie, že Masaryk bol bezradný, nevedel si odpovedať na svoju vlastnú otázku, čo mu Štúr ale vonkoncom nezazlieval. Tvrdil, že z hľadiska „logickej a životnej prevahy novovekej filozofie nad náboženstvom“ Masarykovi bolo jasné, že existuje hlboký rozdiel medzi etikou a náboženstvom, mylil sa však v tom, že ide skutočne len o rozdiel medzi etikou náboženskou a teologickou, cirkevnou. Ak nemáme iné náboženstvo než teologické, cirkevné – nie je možné hovoriť o náboženskej etike, ktorá by bola odlišná od cirkevnej.

Pre Štúra bolo podstatné, že Masaryk svojimi názormi potvrdil skutočnosť, že etika je postavená v životnej hierarchii najvyššie. Domnieval sa, analyzujúc Masarykove názory: „... ak vraví [TGM] ďalej, že náboženstvo má širší okruh než mravnosť a že v náboženstve mravnosť je obsažena, je to

²⁴ E. Kohák, *Domov a dálava...*, s. 174–175.

²⁵ Jaroslav Opat, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes*, Praha: Ústav TGM 2003, s. 199.

len protirečenie. “²⁶ Masarykove názory nás podľa Štúra dovedli k potrebe rozhodnúť sa v otázke náboženskej vôbec a to filozoficky a kriticky. Masarykovým rozhodnutím je syntéza kritická! – tvrdil Štúr. „A z tejto kritickkej syntézy, syntézy historickej a filozofickej, náboženskej i sociologickej vyplýva potom Masarykovi ako vedúca etická požiadavka ideál humanitný.“²⁷ Iba v ňom, konštatoval Štúr, môžeme nájsť odpoveď na náboženskú otázku. Masarykov humanitný ideál je v podstate kresťanský, obohatený o skúsenosti modernej vedy a filozofie – tvrdil slovenský autor. Vo svojich textoch a s pomocou analýz prác T. G. Masaryka podčiarkoval Masarykovu (ako tvrdil) domnienku, že etika nemôže byť „oprosťená“ od náboženských základov. Štúr vo svojej koncepcii nadradil etiku aj nad náboženstvo. Podľa jeho názoru je etika „kryštalizačnou osou a chrbtovou kosťou praktického života“, je jeho rádom a logikou. Toto presvedčenie priamo nadväzuje na B. Croceho. Konštatoval, že Croceho schéma vyššie spomenutého teoretického a praktického poznávania, ako aj postavenie etiky „noeticky najlepšie zodpovedá jednotlivým duševným funkciám“²⁸ ako dovtedajším, tak aj súdobým. Etika predstavuje podľa Štúra nový činný prínos, ktorý prerastá predchádzajúce funkcie (umenie, vedu, ekonómiu) novou duchovnou formou. Jednotlivé zložky však nemôžu stáť izolovane.

Štúr sa nikdy nevzdal idey záchrany človeka – všestranne rozvinutého. Pri pohľade na vývin európskeho ľudstva v modernej dobe považoval za nevyhnutné zosúladiť pohľad vertikálny – filozofický, vďaka ktorému je možné zladit’ myšlienkové a spoločenské pohyby v spoločnosti s horizontálnym – historickým. Štúrove práce od tých raných až po záverečné sa vyznačujú silnou inklináciou autora k preferovaniu vedeckej práce. Citeľné je jeho zánietenie nielen pre filozofiu, ale aj iné spoločenské a aj prírodovedné disciplíny. Srdcovou záležitosťou bol jeho vzťah k literatúre a k hudbe, k divadlu a k výtvarnému umeniu. Vo svojich prácach vyzdvihol sociálny status života jednotlivca v spoločnosti – spravodlivej a demokratickej. Brojil proti skrivodlivostiam, útlaku, vojne. Striktne odsudzoval akúkoľvek snahu o preferovanie totalitných režimov, nekompromisne sa odmietol pridať k akejkoľvek forme spolupráce s nimi. Poukázal na ich obludnosť, doslova neľudskosť. Toto všetko sú však črty, ktoré nachádzame aj v dielach Masaryka. Obidvoch autorov a ich názory a presvedčenie spája aj pojem demokracia. Myslím si, že niet dôvodu pochybovať o názore Milana Machovca: „Masaryk je klasikem demokracie [...] proto, že v celém jeho životním díle a v celé jeho tímto dílem pak zpětně utvářené mravní osobnosti je problém

²⁶ S. Štúr, *Rozprava o živote...*, s. 124.

²⁷ *Tamtiež*, s. 125.

²⁸ S. Štúr, *Problém transcendentna v súčasnej filozofii*, Bratislava: Spisy FF UK 1938, s. 15.

demokracie zachycen hlboko a mnohostranne, ve svých prostých základech i nejnáročnějších perspektívách, v síle i slabosti, v nadějích i úskalích, a zejména pak že je tu pojat ne pouze jako problém politické formy života, ale jako problém obsahu lidského života.“²⁹ V kontexte tvorby Svätopluka Štúra, vystupujúceho proti akýmkoľvek jednostrannostiam, „poruchám“ a „scestiam“, ide v podstate o obdobnú rovinu nahliadania na problémy súvisiace so stratou rovnováhy v rámci európskeho i celosvetového spoločenstva, s postulovaním túžby po demokracii doslova v každej práci, ktorú napísal. Štúr bol a ostáva nekonformným intelektuálom, „kontestujúcim proti neslobode presvedčenia a neslobode slova“, ako to potvrdila jedna zo žiačok profesora Štúra Elena Várossová. Štúr sa nedožil roku 1989, hoci nikdy nepochyboval, že obnova príde a že bude nesmierne ťažká a náročná. Veľké nádeje vkladal do mladej generácie, ktorú podľa neho čaká priamo nadľudská úloha: postupné odstraňovanie deformácií spoločnosti. Je to výzva, ktorá jednoznačne zaznieva zo všetkých jeho textov. Je to apel na naše svedomie a zároveň je to v podstate žiadosť a či prosba – nerezignovať, tak, ako to neurobil ani on sám. Neostať stáť na vrchole, ktorý je najväčším a najdramatickejším dobrodružstvom ľudského ducha – no veľmi krátkym! Práve tam si však môžeme uvedomiť, že po namáhavom vzostupe nás čaká nemenej ťažký návrat do údolí. Ostáva na nás, aby sme ho dokázali zachytiť so všetkými podrobnosťami pre poučenie nových generácií, ktoré rôznymi cestami budú rovnako namáhavo vystupovať, ale aj zostupovať. Na záver *Hovoroch s mládežou* kladie otázku, ktorá ostáva skutočne výzvou: „... nelákajú vás přes všechny dějinné zvraty a zlomy, poklesy a scestí, tyto nové rozsáhlé perspektivy spoluvytváření nového světového ducha, ducha spolupatričnosti a spolupráce i konečných společných cílů?“ Mali by, pretože: „Nemůže být pro lidský rod nic většího a radostnějšího!“³⁰

29 M. Machovec, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha: Melantrich 1968, s. 12.

30 S. Štúr, *Hovory s mládeží...*, s. 162.

ŠTŮR'S REFLECTION OF MASARYK (Masaryk as „the biggest milestone in our history“)

In the study I focus on short reflection of Masaryk's views in the works of Slovak artists. I refer to the fact that his realistic and humanistic conception of life influenced mainly Svätopluk Štúr, for whom Masaryk was one of the greatest personalities in our history. The strength of his legacy is reflected throughout all of the works of the Slovak philosopher. In the text I focus only on some of the analyses of S. Štúr, particularly linked with the structure of reality, morality, religion, and the vision of a democratic society.